

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده روان شناسی و علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد “M.A.”
گرایش: مردم شناسی

عنوان:

بررسی مردم شناختی جاذبه های گردشگری در
شهرستان شوشتر
(آثار باستانی و مجموعه آبی)

استاد راهنما:

دکتر عسگری نوری

استاد مشاور:

دکتر فریبا میراسکندری

نگارش:

مریم بلال زاده

زمستان ۱۳۹۰

تقدیم به

این رساله را تقدیم به مادر عزیزم که در این راه صبر و تحمل بسیاری را پیشه نموده و همواره در این راه از هیچ کوششی فروگذاری نکرد. و تقدیم به پدر مهربانم که همیشه دوست داشت در روزهای قشنگ زندگی ام حضور داشته اما افسوس که فقط با خاطره ی آن روزگارم را سپری می نمایم...

سپاسگزاری

خدای بزرگ را شاکرم که این توفیق را به من ارزانی داشت که در این مقطع تحصیلی به معلومات خود بیفزایم.

انجام این تحقیق بدون راهنمایی ها و همکاری های اساتید بزرگوار و ارجمند و دوستان گرانقدر میسر نمی شد.

بنابراین لازم است که در اینجا از ایشان سپاسگزاری نمایم. در ابتدا از استاد راهنما جناب آقای دکتر عسگر نوری و استاد مشاور سرکار خانم دکتر فریبا میراسکندی و سرکار خانم دکتر لیلا حاجی آقایی که با صبر و بزرگواری و ترسیم راه کلی پایان نامه مرا در پیمودن این مسیر یاری نمودند.

ابتدا از تک تک اعضای خانواده ام که با محبت های بی دریغشان همانند سدی استوار مرا حمایت نموده و از کلیه دوستان از جمله استاد سرکار خانم موسی پور، مهندس عباس ثمریاف، مهندس معصومه ثمریاف، مهندس شمالی زاده از همکاران محترم جناب آقای فتاحیان و خانم پورباغبان که با درک بالایشان در این دو سال تحصیلی از هیچ کمکی کوتاهی ننموده و تمامی مشکلات من را به دوش کشیده و در این مسیر پر فراز همراهی نموده اند. امیدوارم بتوانم روزی تمامی محبت های تک تک افراد را جبران کنم.

بسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب مریم بلال زاده دانشجوی کارشناسی ارشد رشته ی مردم شناسی با شماره دانشجویی ۸۸۰۸۳۶۸۱۸۰۰ اعلام می نمایم که کلیه مطالب مندرج در پایان نامه با عنوان: جاذبه های گردشگری در شهرستان شوشتر (آثار باستانی و مجموعه آبی) حاصل کار پژوهش خود بوده و چنانچه دستاورد پژوهشی دیگران را مورد استفاده قرار داده باشم، طبق ضوابط و رویه های جاری آن را ارجاع داده و در فهرست منابع و مأخذ ذکر نموده ام. علاوه بر آن تاکید می نماید که این پایان نامه قبلاً برای احراز مدرک هم سطح، پایین تر یا بالاتر ارائه نشده و چنانچه در هر زمان خلاف آن ثابت شود، بدینوسیله متعهد می شوم، در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام توسط دانشگاه، بدون کوچکترین اعتراض آن را بپذیرم.

تاریخ و امضاء

۲۵
۳
/۹۱

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۰/۱۱/۳۰

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم مریم بلال زاده از پایان نامه خود دفاع نموده و

با نمره ۱۸ به حروف هجده و با درجه عالی تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

۹۰/۱۱/۳۰

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	چکیده
فصل اول: کلیات پژوهش	
۳	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- طرح مسئله
۶	۳-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۷	۴-۱- اهداف تحقیق
۷	- اهداف کلی
۸	- اهداف جزئی
۸	۵-۱- سوالات تحقیق
۹	۶-۱- مفاهیم اساسی تحقیق
۹	- مفهوم گردشگری
۹	- گردشگری فرهنگی
۱۰	- پایگاه های سازه های آبی شوشتر
۱۰	- شوشتر
۱۰	۷-۱- پیشینه تاریخی
۱۲	۸-۱- محدوده مطالعاتی استان
۱۲	۹-۱- آشنایی با تاریخ شهرستان شوشتر
۱۳	۱-۹-۱- شوشتر پیش از اسلام
۱۳	۲-۹-۱- شوشتر پس از اسلام
۱۴	۱۰-۱- بررسی موقعیت جغرافیایی شهرستان شوشتر
۱۴	۱-۱۰-۱- اقلیم (آب و هوا)
۱۵	۲-۱۰-۱- پوشش گیاهی
۱۵	۳-۱۰-۱- زندگی جانوری
۱۷	۴-۱۰-۱- زبان و نژاد
۱۷	۵-۱۰-۱- مذهب
آثار باستانی شهرستان شوشتر	
۱۷	۱-۱- مسجد جامع شوشتر
۱۹	۲-۱- مقام صاحب الزمان
۲۰	۱۳-۱- امامزاده عبدالله
۲۰	۱۴-۱- سرای افضل
۲۱	۱۵-۱- خانه مرعشی
۲۲	۱۶-۱- خانه مستوفی
۲۳	۱۷-۱- قلعه سلاسل
سازه های آبی شهرستان شوشتر	
۲۵	۱۸-۱- محوطه آسیاب ها و آبشارها
۲۶	۱۹-۱- پل بند شادروان
۲۷	۲۰-۱- بند میزان

فصل دوم: مطالعات نظري تحقيق

۳۰	۱-۲- مقدمه
۳۱	۲-۲- گردشگری- تعاریف و کارکردها
۳۱	۱-۲-۲- انواع گردشگری
۳۴	۳-۲- تاریخچه و وضعیت صنعت گردشگری در جهان و ایران
۳۶	۱-۳-۲- جهانگردی در ایران
۳۸	۲-۳-۲- گردشگری بین المللی
۳۸	۳-۳-۲- سازمان های گردشگری و سیاست های گردشگری
۳۹	۴-۳-۲- روش توسعه ی گردشگری
۳۹	۵-۳-۲- اثرات فرهنگی- اجتماعی صنعت گردشگری
۴۰	۶-۳-۲- تبلیغات و گردشگری
۴۱	۴-۲- اکوتوریسم
۴۳	الف- تعریف اکوتوریسم
۴۴	ب- ویژگی ها
۴۵	۱-۴-۲- فرصت های توسعه اکوتوریسم در ایران
۴۶	۵-۲- پیشینه تحقیق
۴۸	روش تحقیق
۵۵	۶-۲- تئوری ها و نظریه های گردشگری
۵۶	۱-۶-۲- تئوری چاک ماوای. گی در مورد توسعه جهانگردی پایدار
۵۷	۲-۶-۲- دیدگاه کارکردگرایي
۵۷	۳-۶-۲- نظریه وفاق اجتماعی و میزان تعاملی
۵۸	۴-۶-۲- نظریه انگیزش
۵۸	۵-۶-۲- دیدگاه تفسیری ماکس وبر
۵۹	۶-۶-۲- دیدگاه کنش متقابل نمادین
۶۰	۷-۶-۲- دیدگاه جهانی شدن
۶۱	۸-۶-۲- نظریه فرهنگ پذیری
۶۴	۷-۲- نظریه جامعه شناختی توریسم
۶۴	۸-۲- فرآیند چهار مرحله ای آدفر از ادراک های نابرابر
۶۵	۹-۲- نظریه سلسله مراتب نیازها
۶۵	۱۰-۲- نظریه سلسله مراتب نیازها و توریست
۶۶	۱۱-۲- سلسله مراتب نیازهای مازلو
۶۶	۱۲-۲- جذب توریسم با توجه به سلسله مراتب نیازهای مازلو
۶۷	نظریه تبادل جورج کاسپار هت منزویتر بلا
۶۸	۱۳-۲- مدل گان
۶۸	۱۴-۲- مدل نظری تحقیق
۷۰	۱۵-۲- نظریه جهانی شدن
۷۱	۱۶-۲- اشکال جهانی شدن
۷۲	۱-۱۶-۲- ویژگی ها و تاثیرگذاری فرآیندهای جهانی شدن
۷۴	۲-۱۶-۲- جهانی شدن مدیریت دانش
	۳-۱۶-۲- چارچوب نظری مورد استفاده در تحقیق
۸۰	

فصل سوم: روش شناسي

۸۰	
۸۲	۱-۳- روش شناسي
۸۲	۲-۳- روش پژوهش
۸۳	۳-۳- جامعه آماري
۸۳	۴-۳- حجم نمونه
۸۴	۵-۳- روش نمونه گيري
۸۵	۶-۳- روش هاي گردآوري داده ها
۸۶	۱-۶-۳- مصاحبه
۸۶	۲-۶-۳- انواع مصاحبه
۸۶	۳-۶-۳- مصاحبه ي نيمه استاندارد شده
۸۶	۴-۶-۳- مصاحبه ي مساله مدار
۸۶	۵-۶-۳- مصاحبه ي خبره
۸۶	۶-۶-۳- مصاحبه ي قوم نگاشتي
۸۸	۷-۶-۳- مصاحبه ي باز
۸۹	۸-۶-۳- مصاحبه ي عميق
۹۰	۷-۳- برخورد اوليه و ايجاد ارتباط دوستانه با شرکت کنندگان
۹۱	۸-۳- يادداشت هاي پژوهشگر
۹۱	۹-۳- واحد تحليل
۹۲	۱۰-۳- ابزار گردآوري اطلاعات
	۱۱-۳- روش تجزيه و تحليل داده ها
	۱۲-۳- تکنیک هاي جمع آوري اطلاعات

۹۴

۹۸

فصل چهارم: یافته هاي ميداني

۱۰۲	۱-۴- مصاحبه اول
۱۰۴	۲-۴- مصاحبه دوم
۱۰۶	۳-۴- مصاحبه سوم
۱۰۷	۴-۴- مصاحبه چهارم
۱۰۹	۵-۴- مصاحبه پنجم
۱۱۱	۶-۴- مصاحبه ششم
	۷-۴- مصاحبه هفتم
۱۱۲	۸-۴- اطلاعات آماري بخش طبيعي استان
۱۱۳	۹-۴- مساحت پارك هاي جنگلي طبيعي، فضاهاي سبز و نخيره گاه هاي جنگلي در پايان
۱۱۸	هرسال
۱۱۸	۱۰-۴- شناسه فرهنگي اجتماعي شهرستان شوشتر
۱۱۸	۱-۱۰-۴- صنايع دستي: (تعداد كارگاه ها و شاغلين از طريق اصناف پيگيري گردد)
۱۱۹	۲-۱۰-۴- سوغات و محصولات ويژه منطقه (با ذكر منطقه توليد)
۱۲۰	۳-۱۰-۴- آثار ميراث فرهنگي
۱۲۰	۴-۱۰-۴- پارك ها (فضاهاي تفريحي مركز شهرستان)
۱۲۱	۵-۱۰-۴- اماكن گردشگري
۱۲۲	۶-۱۰-۴- روزهاي مهم و تاريخي در تقويم اجتماعي و سياسي شهرستان
	۷-۱۰-۴- كتابنامه شهرستان شوشتر
۱۲۴	

۱۲۷
۱۲۹

فصل پنجم: جمع بندي و نتیجه گیری

نتیجه گیری
ضمائم
منابع و مأخذ

چکیده

اهمیت صنعت گردشگری در دنیای امروز بر همه آشکار است. در کشورها نیز، صنعت گردشگری از ظرفیت های بسیار بالایی برای رشد و توسعه برخوردار است. استان خوزستان نیز با داشتن جاذبه های باستانی، تاریخی، طبیعی، موقعیت استراتژیک، تنوع قومی، زبانی با فراهم آمدن بسترهای اقتصادی و مدیریتی مناسب می توان تبدیل به یکی از قطب های مهم گردشگری در کشور و دنیا شود. این پژوهش که به روش ترکیبی (اسنادی، تحلیل، مشاهده و مصاحبه) صورت گرفته است. از این رو در گام نخست منابع مختلفی که در زمینه ی گردشگری، فرهنگ و آثار باستانی استان به طور عام و شهرستان شوشتر به طور خاص وجود داشته است مورد مطالعه و فیش برداری قرار گرفته است. در گام بعدی نگارنده قابلیت های فرهنگی و باستانی شهرستان شوشتر را معرفی کرده و جایگاه هر یک از آن ها را در صنعت گردشگری مورد بحث قرار داده است. نتایج پژوهش نشان می دهد که توسعه گردشگری در منطقه مذکور متضمن توجه به ابعاد توسعه در تمامی سطوح فردی، سازمانی و ملی است و پایداری آن در گرو استفاده از منابع، هدایت سرمایه گذاری ها، سمت گیری پیشرفته فناوری و تغییر ساختاری و نهادی است. که با نیازهای حال و آینده بشر سازگار باشد.

واژگان کلیدی: گردشگری، خوزستان، قابلیت های تاریخی، باستانی، فرهنگی، محدودیت ها.

فصل اول کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه:

گردشگری به عنوان صنعتی نوپا در سال های اخیر تاثیرات شگرفی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان داشته است. ایجاد اشتغال، ارز آوری، تعادل منطقه ای، کمک به صلح جهانی، کمک به سرمایه گذاری در میراث فرهنگی، بهسازی محیط، کمک به بهسازی زیستگاه های حیات و هستی، توسعه نواحی روستایی برخوردار از جاذبه های گردشگری و جلوگیری از مهاجر فرستی جمعیت و مانند آن از جمله مزایای این جمعیت بوده است (صدر موسوی و دخیلی کهنمویی، ۹۲: ۱۳۸۳).

تحلیل مردم شناختی گردشگری، شاخه ی مدرنی است که به مطالعه ی انگیزه ها و نقش های گردشگران و مناسبات بین آن ها با افراد محلی (میزبان) و همچنین اثرات آیین ها، آداب و رسوم و سطح عقاید و باورهای فرهنگی منطقه دارای جاذبه های گردشگری، بر این صنعت و توسعه یافتگی آن مدنظر می باشد. تعامل فرهنگ ها و گفتمان ها اشاعه ی فرهنگی و غنای ریشه ای فرهنگ منطقه میزبان به لحاظ رشد گردشگری بالاترین تاثیر را در جذب گردشگر به دنبال دارد.

در این میان کشور ما ایران با داشتن جاذبه های باستانی، تاریخی، طبیعی و آب و هوای متنوع و کم نظیر، موقعیت استراتژیک، تنوع قومی، زبانی، دینی و مذهبی، وجود چشم اندازهای برتر طبیعی، می تواند با فراهم آوردن بستر سرمایه گذاری های گسترده به تقاضای وسیعی از نیازهای جهانگردان پاسخ داده و تعدیل به یکی از قطب های مهم گردشگری دنیا شود.

فرهنگ غنی ایرانی از جمله سرمایه های ارزشمندی است که در صورت تحلیل مردم شناختی آن می تواند تبدیل به یکی از موثرترین عامل های گسترش گردشگری در کشور شود. افسانه ها و اسطوره های پیشا تاریخی ایران، فرهنگ ایران باستان، تاثیر فرهنگ های غنی ای چون فرهنگ تمدن های کهن میان رودان و مصر، تاثیر آمیختگی های قومی و زبانی همگی از جلوه های مختلف فرهنگ ایرانی است که در قوالب تحلیل های مردم شناختی می توان در همه شئون زندگی مردم این مرز و بوم -خاصه در استان خوزستان- از معماری و شهرسازی گرفته تا ادبیان و اسطوره ها و فرهنگ عامه- مشاهده نمود.

۱-۲- طرح مسئله

صنعت گردشگری بعد از خودروسازی به عنوان دومین صنعت در جهان مطرح می باشد و پیش بینی می شود که در آینده نزدیک مقام اول را به خود اختصاص می دهد. براساس اطلاعات سازمان جهانی جهانگردی^۱ و یونسکو ایران جز در ده کشور اول دنیا با جاذبه های جهانگردی بالا می باشد. با توجه به کاهش سطح ذخایر نفتی، تغییرات و تحولات بحران انرژی در نظام سرمایه داری کنونی جهان، سقوط قیمت نفت در بازارهای جهانی و به تبع آن کاهش درآمدهای حاصله، اتکاء به درآمدهای حاصل از صادرات نفت غیرعقلانی به نظر رسیده و پرداختن به توسعه صادرات غیرنفتی منجمله سرمایه گذاری در توسعه ی صنعت گردشگری می تواند راه را برای امر توسعه یافتگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی هموار سازد.

صنعت گردشگری می رود تا در قرن بیست و یکم بسیاری از فضاهای جغرافیایی را تحت تاثیر قرار داده و در سال های کنونی، توسعه پایدار نیز به عنوان روشی نو مطرح شده تا جوامع بتوانند بدان وسیله درباره ی سطح زندگی، عدالت اجتماعی و حفظ منابع بیندیشند.

(Tourist Board, ۲۰۰۰, ۷۸ English)

در حال حاضر اغلب کشورهای جهان در رقابتی تنگاتنگ و نزدیک در پی بهره گیری از توانمندی های کشور خود هستند تا بتوانند سهم بیشتری از درآمد ناشی از صنعت گردشگری را به خود اختصاص دهد و با ساده ترین شکل ممکن به اشتغال زایی پردازند (مولایی هاشچین و خوشنود، ۱: ۱۳۸۶).

سازمان جهانی جهانگردی (WTO) تعداد گردشگران را برای سال ۲۰۱۰ میلادی بالغ بر یک میلیارد نفر برآورد نموده است که مبلغی در حدود ۱۵ تریلیون دلار وجوه دریافتی آن خواهد بود (رضوی فر، ۳: ۱۳۸۰).

طبیعی است که این صنعت در جهان با این حجم از ورودی و خروجی به صنعتی پر رونق و پرجاذبه و پر درآمد برای کشورهای مختلف درآمده است با پایان جنگ جهانی دوم و بهبود وضعیت اقتصادی کشورهای توسعه یافته و توسعه صنعت حمل و نقل و افزایش تعداد مسافرت ها، صنعت گردشگری رونق یافت. بطوری که تعداد جهانگردان از حدود ۷۰ میلیون نفر در سال ۱۹۶۰ به ۲۸۶ میلیون نفر در سال ۱۹۸۰ و ۶۶۰ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ رسید. این روند به خوبی نشان دهنده اهمیت صنعت جهانگردی در اقتصاد امروز جهان است. در سال ۱۹۹۷ فرانسه با ۶۶۲۸ میلیارد دلار بیشترین درآمد را از این صنعت کسب نموده است. پس از فرانسه، امریکا با ۲۹/۸، اسپانیا ۳۴/۴، ایتالیا ۳۴/۱، بریتانیا ۲۶/۱ و چین ۲۳/۸ میلیارد دلار قرار گرفته اند (واحد تحقیقات ماهانه اقتصاد ایران، ۴۷: ۱۳۷۱). ارزش افزوده بسیار بالا به کسب درآمدهای ارزان و ده ها عامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دیگر، رقابت گسترده را جهت افزایش سهم از جهانگردی و درآمدها ناشی از آن میان کشورهای مختلف ایجاد کرده است تا جایی که امروزه گردشگری با رشد قابل توجهی بعد از صنایع نفت و اتومبیل سازی رتبه سوم را در مبادلات بین المللی به خود اختصاص داده است.

بر پایه گزارشات WTO، جهانگردی یکی از ۵ مقوله سرآمد صادرات برای ۸۳ درصد از کشورها و سرچشمه بنیادین ارز خارجی برای ۳۸ درصد از آن ها بوده است. (فریار، ۲۵: ۱۳۷۹) نگاهی به صنعت گردشگری نیز در کشورهای اسلامی خاصه کشورهای هممانند مصر، امارات عربی متحده و ترکیه حاکی از آن است که در طی سالیان اخیر، این کشورها از روند رشد قابل قبولی در زمینه صنعت گردشگری برخوردار شده و توانسته اند از مزیت های خود در این زمینه استفاده کنند. دبی در سال (۲۰۰۳) از فروش فوق العاده خدمات گردشگری یک و نیم میلیارد دلار درآمد کسب کرده و گردشگرها در این سال ۹۰ درصد ظرفیت های هتل های لوکس دبی را پر کردند. به این ترتیب دبی با جذب ۱۶/۶ درصد توریست های خاورمیانه، پس از مصر قرار گرفته است که توانسته ۲۴/۹ درصد توریست های منطقه را جذب نماید.

در ترکیه در سال ۲۰۰۹ شمار بازدید کنندگان به پانزده میلیون و ششصد و هفده هزار نفر رسید و هم اکنون گردشگری دومین صنعت اشتغال زای این کشور است.

ایران، یکی از دیدنی ترین کشورهای جهان می باشد. کشور ما جزء ده کشور اول جهان از لحاظ جاذبه های گردشگری و جزء پنج کشور اول جهان از نظر تنوع گردشگری و جزء سه کشور اول جهان از نظر تنوع صنایع دستی است.

ایران، پس از هندوستان بالاترین رتبه گردشگری را در منطقه جنوب آسیا دارد (WTO, ۲۰۰۰: ۱۱).

ایران، سالانه در حدود یک میلیارد دلار بابت مسافرت های اتباع خود پرداخت می نماید. به تعبیری هر خانوار ایرانی که به طور متوسط پنج عضو دارد، سالانه ۸۵ دلار از سهم تولید ملی

خود را بابت رونق این بخش به بازار جهانی گردشگری می پردازد؛ بدون آنکه از این بازار سهمی برده باشد (ظهوریان و امیری، ۲۶: ۱۳۸۴) این مساله ضرورت توجه به موانع و چالش های توسعه گردشگری را در کشور مطرح می نماید. ضمن اینکه ایران دارای فرصت های بی نظیری است که می تواند از آن ها در راستای توسعه گردشگری خود بهره گیرد. لذا در این ارتباط ضروری بنظر می رسد که پژوهش های عالمانه ای در راستای شناخت دقیق چالش ها، موانع توسعه گردشگری و ارائه راهکارهای موثر برای توسعه این صنعت صورت بگیرد.

استان خوزستان به لحاظ موقعیت عالی و داشتن عناصر بالقوه مهم جذب گردشگری از قبیل، مناظر طبیعی، آثار باستانی، تنوع اقلیمی و تمدن ریشه دار دارای پتانسیل فراوان، در زمینه توسعه و صنعت گردشگری و گذار از اقتصاد متکی به نفت در سطح ملی و محلی می تواند باشد و شهرستان شوشتر با داشتن پایگاه سازه های آبی، بعنوان پروژه بزرگ گردشگری از اهمیت خاصی برخوردار می باشد. بناهای آبی این شهرستان شامل بند میزان، نهرگرگر، مجموعه آسیاب ها و آبشارهای گرگر، بند برج عیار، پل بند شادروان، قلعه سلاسل و تاسیسات سر دهانه نهر داریون، بند خاک و پل لشکر از جمله مهمترین عناصر این مجموعه هستند که در نشست سالانه اعضای کمیته میراث جهانی یونسکو در ۲۶ ژوئن ۲۰۰۹ (۵ تیرماه ۱۳۸۸) که در شهر سویل اسپانیا بود، نظام آبی تاریخی شوشتر در فهرست میراث جهانی یونسکو با شماره ۱۳۱۵ به ثبت جهانی رسید. لذا تحقیق حاضر اشارت دارد به تحلیل مردم شناختی صنعت گردشگری شهرستان شوشتر به تکیه بر سازه های آبی تاریخی آن است تا در این راستا راهکارهای لازم برای توسعه گردشگری و اقدامات مقتضی جهت حذف موانع و چالش های موجود در سر راه تحقق این صنعت شناسایی گردیده و مجموعه ی اجتماعی فرهنگی که در بستر اقلیمی این منطقه روییده است را بعنوان محوریت جذب گردشگران معرفی و تحلیل علمی نماید.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

گردشگری از مهمترین صنایع در حال رشد است و توسعه ی صنعت گردشگری نیاز به برنامه های همه جانبه و مناسب دارد تا بتوان در جذب گردشگران بین المللی موفق بود. امروزه، یکی از مهمترین کاربری شهرها، ارائه خدمات گردشگری نوین است. چرا که شکل گیری عصر پست مدرنیته با گزاره های اصلی آن یعنی جهانی شدن، فراوری اطلاعات و گردشگری همراه شده و دوره ی جدیدی در تعاملات اجتماعی و فرهنگی انسان، خصوصاً در قالب ساخت های شهری رقم زده است.

(Boniface & Fowler, ۱۹۹۳:۷۲)

در چند دهه ی اخیر از صنعت گردشگری به عنوان یکی از بزرگترین و متنوع ترین صنایع یاد شده است. بسیاری از کشورها این صنعت را به عنوان یکی از صنایع اصلی درآمدزای خود می دانند و تلاش در راه توسعه ی این صنعت دارند. توسعه صنعت گردشگری می تواند به عنوان یکی از صنایع تامین کننده درآمد ارزی و ریالی برای کشورها باشد (نصیری زاده و توتونچی، ۱۳۷۸: ۱۲).

علیرغم اینکه کشور ما بصورت بالقوه از نظر تاریخی فرهنگی و جغرافیایی یکی از مناطق مهم گردشگری جهان است اما تاکنون در مورد گردشگری در ابعاد مختلف بویژه ابعاد مردم شناختی به منظور ارضاء نیازهای جهانگردان در چارچوب نظام فرهنگی تحقیق چندانی صورت نگرفته است. به بیان دیگر، سخن بر سر آن است که فرهنگ قومی که حداقل از نگاه برخی از متفکران، جزیی از سرمایه ی فرهنگی به شمار می رود، در شرایطی خاص می تواند توسعه و ارتقاء صنعت گردشگری را سبب شود.

دانش عامه ی مردم یا فولکلور که دلالت دارد بر فرهنگ قومی یا فرهنگ مردمی و شامل قصه ها، افسانه ها، داستان های سینه به سینه، موسیقی، رقص، تاریخ شفاهی، ضرب المثل ها، عقاید

عامه، روایت های مردمی را شامل می شود چگونه بستر مناسبی خواهد بود برای جذب گردشگران فرهنگی از اقصا نقاط جهان به سوی ایران. ایرانی که جهت داشتن تنوع آب و هوایی، داشتن سواحل شمال و جنوب، کثرت و پراکندگی آثار تاریخی و بیاد ماندنی شیوه های زیستی متنوع و فرهنگ غنی، اماکن مذهبی و زیارتی به یکی از کانون های توریستی جالب بین المللی تبدیل شده است. (بزرگ آبادی، ۱۳۷۴: ۵)

استان خوزستان نیز بخاطر دارا بودن و برخورداری از ارزش های تاریخی، سنتی و آثار باستانی متعلق به دوران پیش از میلاد در جایگاه ویژه ای جهت جذب و جلب گردشگر داخلی و خارجی دارد و می تواند از دیدگاه گردشگری مورد توجه جهانگردان داخلی و خارجی شود. در این میان شهرستان شوشتر نیز با داشتن پایگاه سازه های آبی بعنوان شاخص دانش مهندسی آب در ایران باستان که قدمت آن ها بیش از ۲ هزار سال (دوران هخامنشی و ساسانی) می رسد و دارای ۱۰۰ بنای آبی باستانی است بعنوان یک شاهکار ایرانیان باستان و مجموعه منحصر به فرد و بی نظیر می تواند بستر مناسبی برای سرمایه گذاری لازم جهت توسعه صنعت گردشگری گردد. لذا اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر خود می تواند بهانه ای باشد تا مسئولین و برنامه ریزان ذی ربط نسبت به حفاظت و مرمت و معرفی مجموعه آثار تاریخی مذکور اهتمام ورزیده و با راهکارهای تخصصی جهت توسعه و مدیریت تاسیسات آبی، مانع از تخریب آثار و بناها گردیده و سهم عمده ای جهت مبادلات فرهنگی و رشد اجتماعی داشته باشند.

۱-۴- اهداف تحقیق

اهمیت گردشگری در دنیای امروز با توجه به پیچیدگی زندگی اجتماعی بشر از یک سو و امتیازها و سودمندی جهانگردی و درآمدی که نصیب جامعه می کند از سوی دیگر، بیش از پیش او را به بررسی علمی مسائل مرتبط با گردشگری رهنمون می سازد. به نظر می رسد دست اندرکاران امور گردشگری یا جهانگردی، پایان قرن بیستم و آغاز هزاره ی سوم شاهد انقلاب جهانگردی یا گردشگری است، انقلابی که چون موجی عظیم کره ی خاکی را در نور دیده، ثمرات فراوانی را نصیب کشورهای خواهد کرد که به این موج سوار شده و به پیش می روند.

ورود گردشگران به مناطق گردشگری می تواند اثرات متفاوتی را در تمامی ابعاد فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و حتی اشتغال زایی بر جای گذارد. در این میان شهرستان شوشتر نیز با انواع جاذبه های تاریخی، اجتماعی، زیارتی و اکوتوریستی می تواند در راستای این اهداف قرار گیرد.

اهداف کلی:

تحلیل مردم شناختی صنعت گردشگری شهرستان شوشتر با توجه به آثار باستانی و سازه های آبی است.

اهداف جزئی:

- معرفی فشرده و موجز قابلیت ها و امکانات گردشگری شهرستان شوشتر به تکنیک جاذبه های طبیعی، باستانی، تاریخی، زیارتی- مذهبی و صنایع دستی و ...
- توسعه ارتباطات انسانی.
- افزایش سطح قدرت و پویایی اقتصاد فرهنگ.

- پایداری بوم شناسی فرهنگی، شامل روابط متقابل بین بخش اجتماعی سرمایه گذاری شده توسط دولت و بخش خصوصی.
- افزایش میزان کیفیت زندگی ساکنان منطقه.
- تنوع اشکال تولید و مصرف فرهنگی در خصوص رشد صنایع دستی.
- بررسی و مطالعه علمی وضعیت کنونی صنعت گردشگری منطقه.
- شناسایی موانع و محدودیت های فرهنگی و اجتماعی در رابطه با این صنعت در شهرستان.
- ارائه ساز و کارهای سیاستی و خط مشی مدیریتی جهت ارزیابی نقش فرهنگ و منابع فرهنگی در توسعه صنعت گردشگری.
- برجسته ساختن قابلیت های فرهنگی در جذب گردشگری.
- توجه به مهندسی شهری و ایجاد زیرساخت های اجتماعی مناسب جهت جذب گردشگران در منطقه.
- تعیین تاثیر امکانات رفاهی، حمل و نقل و مراکز اقامتی بر توسعه گردشگری در شهرستان شوشتر.
- شناخت و ارائه راهکارهایی جهت بهبود گردشگری در منطقه.

۱-۵- سوالات تحقیق

بر اساس آنچه که در طرح مسئله عنوان شد، ویژگی های موقعیتی منطقه اجازه می دهد پرسش های زیر را برای تحلیل مردم شناختی فرهنگ گردشگری با توجه به پایگاه سازه های آبی در شهرستان شوشتر مدنظر قرار داد.

۱. آیا موقعیت منطقه به لحاظ جغرافیایی پتانسیل بالقوه ی مهمی برای جذب گردشگری دارد؟
۲. عوامل موثر در توسعه گردشگری شهرستان شوشتر کدامند؟
۳. اکوتوریسم منطقه و چشم اندازهای موجود در بناهای آبی شوشتر چه استعدادهای قابل توجهی برای توسعه گردشگری دارد؟
۴. به چه میزان فولکلور یا فرهنگ قومی منطقه بعنوان سرمایه ی فرهنگی در رشد صنعت گردشگری منطقه اثرگذار است؟
۵. قابلیت های فرهنگی منطقه کدامند و چگونه در جذب گردشگران دخالت گذار هستند؟
۶. تا چه حد موفقیت تبلیغات ارزش های فرهنگی منطقه، سازه های آبی و ابنیه تاریخی آن در جذب گردشگران موثر است؟
۷. آیا شبکه ارتباطاتی و راه ها، امکانات رفاهی و تاسیسات اقامتی تفریحی منطقه مذکور بقدر کفایت جهت جذب گردشگران از استانداردهای بهینه و مطلوبی برخوردار است؟

۱-۶- مفاهیم اساسی تحقیق

مفهوم گردشگری

واژه ی گردشگری در کتاب های لغت به عنوان مسافرت به منظور تفریح قلمداد می شود. برعکس، سازمان های گردشگری و مراکز دیگری که در پی توسعه، بازاریابی و هماهنگی گردشگری در کشورشان هستند، سعی بر داشتن دیدگاه وسیع تری در این مورد دارند، از نظر آن ها گردشگری یعنی مسافرت با اهداف مختلف به استثنای سفر به منظور کار، مهاجرت و فعالیت های محلی و منطقه ای. رضوانی (۱۳۸۵، ۱۴). در کتاب خود تحت عنوان جغرافیا و صنعت

گردشگری، جهانگردی را این گونه تعریف می کند؛ «جهانگردی عبارت است از مجموعه تغییرات مکانی انسان و فعالیت هایی است که از آن منتج می شود. این تغییرات خود ناشی از به واقعیت پیوستن خواست هایی است که انسان را به جابجایی و آدار می کند و بالقوه در هر شخص با شدت و ضعف متفاوت وجود دارد.

گردشگری فرهنگی:

«این موضوع گردشگری برای آشنایی میراث های هنری و فرهنگی، آداب و رسوم، بناهای تاریخی با اهداف آموزشی، تحقیقاتی و پژوهش صورت می گیرد. گردشگر فرهنگی مایل به آشنایی با فرهنگ مناطق مختلف، خواهان کاوش در چشم اندازهای فرهنگی جوامع انسانی و درک آن ها است. در این نوع گردشگری به جذابیت های فرهنگی توجه می شود. از قبیل موزه ها، نمایشگاه ها، ارکسترها، نمایشنامه ها، هنرهای دستی، معماری و... در ایران علاوه بر موارد فوق، آیین های سنتی نظیر تعزیه، مراسم چهارشنبه سوری، جشن های مذهبی زرتشتی و اسلامی، عزاداری ها مانند محرم و... نیز از جذابیت های فرهنگی می تواند تعریف شود. گردشگری داخلی و بین المللی هم چنان یکی از برجسته ترین راه های مبادلات فرهنگی، ایجاد کننده تجربه شخصی نسبت به نه تنها از آنچه از باقی مانده است، بلکه زندگی و جامعه معاصر دیگران است. گردشگری فرهنگی برجسته ترین روش های مبادلات فرهنگی بین مردم کشورها و ارزشمندترین روش های گفتگوی درون فرهنگی است. صنعت گردشگری اغلب «آداب و رسوم» و «سبک زندگی» غیر بومیان را به عنوان جاذبه های گردشگری عرضه می کند.

گردشگران نیز اغلب خواستار عرضه آن نوع از فرهنگ و سبک زندگی هستند که به طور قابل ملاحظه ای با فرهنگ و روش زندگی خودشان متفاوت باشد.

پایگاه های سازه های آبی شوستر

آب همواره در شکل گیری تمدن نقش بسزایی داشته تا بدانجا که کهن ترین تمدن های بشری در کنار رودخانه ها شکل گرفته اند. رود خروشان کارون نیز در جنوب کشور پهناور ایران، منشأ پیدایش تمدن های مهمی در سواحل خود بوده است. رود کارون، بزرگترین رودخانه ایران پس از خروج از تنگه های کوهستانی زاگرس به جلگه خوزستان وارد شده و در دشت شوستر آرام می گیرد. خاک مستعد و زمین هموار، به همراه آب فراوان رودهای جاری در جلگه خوزستان، این منطقه را به یکی از مهمترین قطب های کشاورزی کشور در طول تاریخ تبدیل نموده است. اقتصاد وابسته به درآمد حاصل از کشاورزی باعث می گردیده تا حکومت ها با توسعه این بخش، سطح درآمد کشاورزان و متعاقب آن درآمدهای کشور را افزایش دهند. بهمین منظور پیشینیان در دوره های مختلف برای ساخت، توسعه و مدیریت تاسیسات آبی در شوستر کوشیده و موفق به ساخت بی نظیرترین شبکه آبیاری در اعصار کهن شده اند.

ویژگی خاص این شبکه آبیاری که شامل بندها، پل ها، آسیاب ها، نهرها، تونل ها و... می باشد ارتباط کارایی و بهم پیوستگی عملکرد عناصرش بوده که باعث شده تا عنوان نظام آبی شوستر به آن تعلق گیرد.

بند میزان، نهرگرگر، مجموعه آسیاب ها و آبشارهای گرگر، بند برج عیار، پل بند شادروان، قلعه سلاسل و تاسیسات سر دهانه نهر داریون، بند خاک و پل لشکر از جمله مهمترین عناصر این مجموعه هستند.

شوستر

شوستر یکی از شهرستان های استان خوزستان است که از طرف مشرق به مسجسد سلیمان و از طرف مغرب به دزفول و شوش و از طرف جنوب به اهواز

۱-۷- پیشینه تاریخی

می توان تا قرون شانزدهم را دورانی به شمار آورد که در آن زمان تنها عده معدودی توان رفتن به سرزمین های دیگر را داشتند و اساساً مسافرت های تفریحی برای اغلب مردم امکان نداشت. سوابق تاریخی و شهرت شهرها و جاذبه های مختلفی که در آن ها وجود داشت، انگیزه ی سفر نخستین مسافران تفریحی بوده است.

تا آن زمان جوانان و اشراف زادگان برای تکمیل تحصیلات و کسب تجربه های لازم اقدام به مسافرت می کردند که به آنان گردشگر می گفتند. (آپوستولوپولوس یورکس، ۱۳۸۴: ۱۲). از سده چهارده تا هفده بیشتر افراد با هدف کسب دانش و تجربه آموزی مسافرت میکردند. در انگلستان ملکه الیزابت اول برای تربیت و پرورش نمایندگان خارجی با شکل خاصی از مسافرت موافقت کرد. دانشگاهی چون آکسفورد و کمبریج در انگلستان و سالامانکا در اسپانیا هزینه های مسافرت دانشجویان را به عنوان کمک هزینه تحصیلی می پرداختند (همان، ص ۱۲). آنچه در قرن حاضر به عنوان گردشگری معرفی و شناخته می شود به کلی از گذشته خود متفاوت و متمایز است گویی که جهشی در آن پدید آمد و آن را به این شکل تازه ای ارائه کرده است. با بررسی اجمالی تاریخچه گردشگری ملاحظه می شود که گذشتگان غالباً به قصد تفریح و گذران اوقات فراغت اقدام به سفر نمی کردند.

انقلاب صنعتی که از سال ۱۷۵۰ تا ۱۸۵۰ ادامه یافت پایه و اساس گردش های دسته جمعی را به وجود آورد. همین مساله باعث تغییرات گسترده اقتصادی و اجتماعی شد. همچنین انقلاب صنعتی موجب پدید آمدن ماشین ها، قطار و کشتی هایی شد که با نیروی بخار کار می کردند. تغییرات اجتماعی که تغییر مشاغل و گسترش طبقه ی متوسط جامعه را باعث شد، و این طبقه توان بیشتری برای تفریح و مسافرت پیدا کرد. عموماً مسافرت ها با هدف تفریح و تنها در روز آخر هفته انجام می شد زیرا هنوز مردم دارای توان مالی زیادی نبودند، و باید در ایام هفته کار می کردند. در پایان سده نوزدهم کارگران دارای تعطیلات سالانه شدند، آنان برای فرار از مناطق آلوده و شلوغ شهری به کنار دریا پناه می بردند و تعطیلات خود را در آن نقاط می گذراندند و این تا حدی همانند آنچه است که جهانگردان کنونی انجام می دهند. این تحولات موجب شد که تقاضای گردشگری افزایش یابد. لذا می بایست اقامتگاه های متناب با تقاضا، خدمات رفاهی، حمل و نقل و... توسعه و گسترش می یافت.

از این رو در این دوره به تدریج بخش خدمات گسترش پیدا کرده و سرمایه های عظیمی جهت احداث پل ها داده شد. امروزه در حالی که دنیا به هزاره ی بعد توجه می کند تردیدی نیست که صنعت گردشگری و مسافرت به صورت یکی از بخش های مولدزا در نظام اقتصاد جهانی درخواهد آمد. آمار سازمان جهانی گردشگری نشان می دهد تعداد گردشگران در سال ۱۹۹۰ م بر طبق آمار ی که براساس ورود آنان به کشورهای مختلف شده، ۶۲۵ میلیون نفر بوده که با افزایش افراد طبقه ی متوسط تقاضای گردشگری نیز بالا خواهد رفت تا اینکه امروزه با پدیده ی جدیدی در گردشگری به نام «گردشگری توده ای» روبرو هستیم. با توجه به این روند پیش بینی می شود که تا سال ۲۰۲۰ یک میلیارد و ششصد میلیون جهانگرد در سراسر دنیا به تردد در داخل مرزهای بین المللی بپردازند و ۲ تریلیون دلار هزینه کنند (همان منبع، ص ۱۴).

۱-۸- محدوده مطالعاتی استان

خوزستان در جنوب غربی ایران و در عرض جغرافیایی ۳۰ درجه تا ۳۳ درجه شمالی و به طول ۴۸ تا ۵۱ درجه شرقی است، که از شمال به کوه های لرستان و از شرق به کوه های زاگرس و از ناحیه مغرب به عراق و از جنوب به خلیج فارس محدود می شود. این سرزمین از کهن سال

ترین استان های ایران بوده، که سوابق تاریخی و عظمت آن در بیشتر کتب تاریخی و جغرافیایی جهان به تفصیل آورده شده است و از این خطه به عنوان «گهواره تمدن ایران» یاد شده است. خوزستان در حدود پنج هزار سال پیش مسکن اولیه دولت مقتدر عیلامیان گردید که پایتخت آنان یعنی «سوس» یا «سوسای» (شوش کنونی) تا مدت ها اعتبار جهانی خود را حفظ نمود. بطوری که در دوران پادشاهان هخامنشی، مخصوصاً داریوش اول و خشایار شاه نیز پایتخت زمستانی هخامنشیان بوده و بر اکثر مناطق جنوب غربی قاره آسیا حکمفرمایی داشته است (تقی زاده، ۲۰-۱۳۷۶).

شهرستان شوشتر که یکی از شهرستان های شمالی استان خوزستان می باشد. که در قسمت جلگه ای آن واقع شده است. بخش باستانی شوشتر که هسته ی مرکزی شهر است و محصور در شعبات رودخانه کارون می باشد، در جزیره ای به عرض حدود ۲ کیلومتر و طول حدود ۸ کیلومتر قرار گرفته است.

این شهر از نظر طول و عرض جغرافیایی دارای ۴۸ درجه و ۵ دقیقه طول شرقی، ۳۲ درجه و ۳ دقیقه عرض شمالی است که در ارتفاع ۱۵۰ متری از آب های آزاد واقع شده است. شهرستان شوشتر در ۱۱۷ کیلومتری شمال اهواز و ۲۲۲ کیلومتری خلیج فارس واقع شده است با دزفول از طرف شمال غربی ۶۵ کیلومتر و با مسجدسلیمان از سمت شرق ۵۵ کیلومتر فاصله دارد (مریدی شوشتری، ۷: ۱۳۷۷).

۱-۹-۱- آشنایی با تاریخ شهرستان شوشتر

شوشتر از شهرستان های استان خوزستان و از طرف مشرق به مسجدسلیمان و از طرف مغرب به دزفول و شوش و از طرف جنوب به اهواز و از طرف شمال به دزفول و کوه های بختیاری محدود است. این شهر از قرن ششم هجری که اهواز رو به انحطاط رفت مرکز خوزستان شد و تا اواخر دوره ی قاجار مرکزیت خود را حفظ کرد. دژ سلاسل که در شوشتر واقع بود در آن زمان مرکز والی خوزستان بود.

۱-۹-۱- شوشتر پیش از اسلام

پس از طوفان نوح مردم شوشتر در کپرها که از چوب و نی ساخته شده بود زندگی می کردند و بعضی در غارها و جنگل ها مسکن می نمودند. آن ها در رنج و تعصبه به سر می بردند و «هوشنگ پیشدادی» فرمان داد که مردم خانه بسازند. حصارى به دور خانه ها بکشند. آنان در مساکن خود از زحمت گرما و سرما و باد و باران در امام بودند و از آسیب سباع و حیوانات وحشی رهایی پیدا نمودند. این وضع ایشان را بسیار خوش آمد و آن شهر را شوش گفتند که لغت قدیمی یعنی «خوب» بعد از آن در محل شوشتر فعلی وضع برای زندگی خوبتر و بهتر بود آنجا را شوشتر نامیدند. به زبان تازی شوشتر را «تستر» گویند. با روی شوشتر باروی اول شهری است که بعد از طوفان نوح بنا شده است و بعضی تستر را نام شخصی دانسته اند که شوشتر را فتح نمود. البته این موضوع صحت چندانی ندارد (همان منبع: ۱۳۷۷: ۸).

۱-۹-۲- شوشتر پس از اسلام

گذشته از اینکه شوشتر پیش از اسلام یکی از شهرهای مهم و حتی در اکثر موارد به عنوان مرکز ایالت خوزستان و حتی پایتخت ایران بوده است. پس از ورود اسلام به ایران و فتح این شهر توسط مسلمین نیز اهمیت خود را حفظ کرد و در ردیف مهم ترین شهرهای ایران قرار گرفت و از آن پس بیش از سیزده قرن مرکزیت خود را حفظ نمود تا اینکه در ابتدای حکومت پهلوی مرکزیت خوزستان از شوشتر به اهواز انتقال یافت.

شوشتر در گویش و اصطلاحات محلی به شهر «چهل پیر» معروف است. زیرا در آن بقاع متبرکه، امامزاده ها و مساجد و تکیه های بسیار به چشم می خورد.